

ชาวต่างประเทศในเรื่อง พระอภัยมณีของสุนทรภู่*

ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์
ราชบัณฑิต สำนักศิลปกรรม
ราชบัณฑิตยสถาน

บทคัดย่อ

ในนิทานคำกลอนของสุนทรภู่เรื่องพระอภัยมณี กวีผู้แต่งได้นำชาวต่างประเทศทั้งในเอเชียและยุโรปเข้ามาเป็นตัวละครในเรื่อง ชาวต่างประเทศเหล่านี้เป็นชนร่วมสมัยของสุนทรภู่ มีที่อยู่อาศัยและพฤติกรรมตรงตามประวัติศาสตร์ กวีเล่าว่าฝรั่งครองอยู่เกาะลังกา ซึ่งสมัยนั้นอังกฤษได้เข้ามาเป็นใหญ่ สุนทรภู่อธิบายขนบธรรมเนียมและความเจริญก้าวหน้าของฝรั่งพอควร ชาวยุโรปที่มีบทบาทมากได้แก่ อังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลันดา ส่วนชาติในเอเชีย ได้แก่ ชาวอินเดีย พม่า มอญ จีน จาม ชาว มลายู เรื่องพระอภัยมณีสะท้อนภาพเหตุการณ์สมัยสุนทรภู่ ซึ่งเริ่มก้าวสู่ทิศทางโลกาภิวัตน์ แสดงความรู้ จินตนาการ และโลกทัศน์ของสุนทรภู่ ตลอดจนให้ความสนุกสนานแปลกใหม่ที่ต่างจากนวนิทานไทยเดิม

คำสำคัญ : ชาวต่างประเทศ, พระอภัยมณี

ความนำ

สุนทรภู่แต่งนิทานไว้ ๕ เรื่อง ได้แก่ เรื่องโคบุตร พระอภัยมณี พระไชยสุริยา ลักษณะวงศ์ และสิงห์ไตรภพ คนนิยามว่าพระอภัยมณีเป็น “ยอดในบรรดาหนังสือซึ่งสุนทรภู่แต่ง”^๑ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเล่าว่า เคยได้ยินกระแสพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า ทรงพบเค้ามูลเรื่องพระอภัยมณีในเรื่องอาหรับราตรีว่า มีกษัตริย์มุสลิมพบปะรักใคร่กับนางพระยานับถือคริสต์ศาสนา ขณะทำศึกกัน^๒ สุนทรภู่คงได้เค้าเรื่องมาจากพวกแขกที่เข้ามาค้าขาย ส่วนเรื่องพระอภัยมณีช้านาฏการเป่าปี่นั้น กรมพระยาดำรงฯ ทรงสันนิษฐานว่าอาจได้เค้ามูลจากเรื่องไซฮั่นของจีน กระบวนการรับฟุ้งอาวมาจากเรื่องสามก๊ก ส่วนเรื่องกำปั่นใหญ่ของโจรสลัดที่มีสวนและตึกอยู่ในเรือ สำเกายนต์ของพราหมณ์โมรา หีบเพลงของนางละเวง อาจเป็นจินตนาการของสุนทรภู่ซึ่งพยากรณ์ว่าในอนาคตจะมีเรือใหญ่มโหฬาร เครื่องบิน และหีบเสียงดังปรากฏในตอนที่ ๔๕ ดังนี้

“ฝ่ายยุพาผกาจำภาสะหรี
เหมือนดนตรีเป่าพาทย์ไม่พลาดเพลง

ไซดนตรีที่ตั้งกำบังแฝง
เสียงกระแสงซอเพลงวังเวงใจ”^๓

* บรรยายในการประชุมสำนักศิลปกรรม ราชบัณฑิตยสถาน เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๐

^๑ กรมศิลปากร, พระอภัยมณี (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๓), หน้า [๕๕].

^๒ เล่มเดียวกัน, หน้า [๖๐].

^๓ เล่มเดียวกัน, หน้า ๕๐๖.

กรมพระยาดำรงฯ ทรงกล่าวว่า “แต่ที่จริงกลอนนี้แต่งก่อนเกิดคราโมโฟนกว่า ๕๐ ปี” ดังนั้น สุนทรภู่จึงแสดงความล้ายุคให้ประจักษ์ในเรื่องนี้และอีกหลาย ๆ เรื่อง ส่วนเรื่องเกี่ยวกับฝรั่งนั้นก็มิถูกบ้างผิดบ้าง เพราะในสมัยนั้นความรู้เกี่ยวกับฝรั่งยังน้อยมาก การที่สุนทรภู่สามารถแต่งหนังสือเรื่องพระอภัยมณีได้อย่างสนุกสนานโดยนำเค้าเรื่องจากนิทานต่างชาติและนำชาวต่างประเทศมาบีบบทบาทในเรื่อง นับเป็นอัจฉริยะของท่าน สุนทรภู่ได้แสดงความรู้เรื่องนานาชาติในวรรณกรรมอมตะเรื่องนี้น่านำมาศึกษาเพื่อให้เข้าใจโลกทัศน์ของท่านและคนร่วมสมัยกับท่าน

ชาวต่างประเทศที่สุนทรภู่นำมาเป็นตัวละคร

ชาวต่างประเทศที่สุนทรภู่นำมาเป็นตัวละครในเรื่องอาจแบ่งได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มชาวเอเชียและกลุ่มชาวยุโรป กลุ่มชาวเอเชียมักแบ่งเป็นกลุ่มย่อยได้อีก เช่น แขก ได้แก่ ชาวอินเดีย ชาว มลายู มักกะสันซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นชาวเมืองมะคัสซาร์ (Macassar) บนเกาะเซเลเบส (Celebes) ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า สุลาเวสี (Sulawesi) แขกมักกะสันได้ชื่อว่าดุร้ายโหดเหี้ยม ส่วนแขกอินเดียอาจแบ่งย่อยลงไปอีก เช่น แขกทมิฬ บังกล่า (เบงกอล) กลุ่มชาวยุโรปหรือฝรั่งที่เอ่ยถึงประกอบด้วยอังกฤษ ฝรั่งเศส ดัตช์ เป็นส่วนใหญ่ พวกฝรั่งอาจเป็นตัวแทนหรือทหารจ้างก็ได้ บทบาทชาวต่างชาติในเรื่อง ได้แก่ เป็นเจ้าเมือง ทหาร ชาวเรือที่เรือแตก โจรสลัด บาทหลวง ผู้อ้างตนเป็นผู้พิเศษ (ซีเปล็อย) หากเป็นกองทัพก็ต้องดูว่าผู้ใดเป็นเจ้าเมืองหรือแม่ทัพใหญ่ ถ้าเป็นแขกก็จะเรียกทัพแขก ทั้ง ๆ ที่พลรบอาจมีทั้งฝรั่งและแขก ถ้าเป็นฝรั่งจะเรียกว่าฝรั่ง ทั้ง ๆ ที่มีแขกอยู่ในกองทัพด้วย

ชาวต่างประเทศที่ปรากฏบทบาทสำคัญในเรื่องเป็นครั้งแรกคือ ท้าวอุเทน ซึ่งเป็นแขกที่ยกทัพทั้งแขกฝรั่งมาตีเมืองรมจักร ตามรายงานในหนังสือแจ้งเหตุต่อท้าวทศวงศ์ ในพระอภัยมณี ตอนที่ ๖ มีความว่า

“หนังสือบอกปากน้ำว่ากำปั่น
มาทอดสู้อยู่ตรงท่าหน้าธานี

สักห้าพันพลชวาทะเลสี
ห่างสักสี่สิบเส้นพอเห็นกัน”

และ

“ข้างฝ่ายเหนือบอกว่าปัจจามิตร
ลั่นขี้ม้าห้าหมื่นพันฉกรรจ์
อันโยธามาทางตะวันตก
มลายูสุระตันวิลันดา

พวกฝรั่งอังกฤษกับมักกะสัน
เข้าบุกบันตีบ้านด่านดงมา
กระบวนบกแบกพื้นลั่นปืนผา
ตีเข้ามาในด่านชานบุรี”

(หน้า ๗๒)

ถ้าดูจากการบรรยายว่ามีทั้งทัพบกทัพเรือ ก็อาจสันนิษฐานได้ว่าท้าวอุเทนมาจากชวาหรือมลายู ซึ่งสมัยสุนทรภู่ ฝรั่งได้เข้ามาครอบครองเป็นบางส่วนแล้ว ส่วนพลรบนั้น นอกจากได้มาจากมลายูแล้วยังได้มาจากชาวหมู่เกาะอินโดนีเซีย เช่น ชาว สมัยนั้นชาวฮอลันดา (วิลันดา) ได้เข้ามาครอบครองเกาะต่าง ๆ หลายเกาะและได้มาช่วยท้าวอุเทนรบด้วย

ในรายละเอียดสุนทรภู่ใส่ชื่อแม่ทัพต่าง ๆ ไว้ด้วย ดังนี้

“ฝ่ายฝรั่งบังกลีมาวิชาเยนทร์
เห็นชาวเมืองออกมาตั้งอยู่กลางแปลง

สุรเหนมูรตานชาญกำแหง
สวมเสื้อแดงสักหลายดาดดา

นายทั้งสี่มีสัปทนกัน
ทั้งสี่ค่านายหมวดตรวจโยธา
วิชาเยนทร์เกณฑ์ฝรั่งฝ่ายอังกฤษ
สุรhenเกณฑ์ชาวล้วนกล่ารบ
มลายูมูรตานเป็นนายทัพ

แต่ไกลกันไม่ตระหนักรู้จักหน้า
บึงกลีมากองแขกแทรกสมทบ
มูรหิดแข็งขันเข้าบรรจบ
เข้าสมทบกะปิดันวิลันดา
สมทบกับกองฝรั่งบังกล้า”

(หน้า ๙๒-๙๓)

วิชาเยนทร์เป็นตำแหน่งเจ้าพระยา ผู้ครองตำแหน่งนี้ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชคือฝรั่งเชื้อสายกรีก สุนทรภู่และชาวไทยทั่วไปคงรู้จักเรื่องเจ้าพระยาวิชาเยนทร์ดี ในเรื่องพระอภัยมณีจึงให้วิชาเยนทร์คุมทัพฝรั่งที่ประกอบด้วยชาวอังกฤษ ส่วนบึงกลีมากองแขกก็คงเป็นแขกด้วย สุรhenคุมกองทหารชาวซึ่งเข้าสมทบกับทหารวิลันดายศเทียบเท่าร้อยเอก (กะปิดัน-captain) สุรhenเป็นชาติอะไรสุนทรภู่ไม่ได้บอก มูรตานเป็นแม่ทัพมลายู เข้าสมทบกับกองทหารฝรั่งซึ่งมีชาวเบงกอลรวมอยู่ด้วย ภาพกองทัพที่ยกมาตีระบฏนี้ตรงตามข้อเท็จจริงในประวัติศาสตร์ ชาวอังกฤษที่มายึดครองมลายูในสมัยสุนทรภู่ (พุทธศตวรรษที่ ๒๔ หรือคริสต์ศตวรรษที่ ๑๘-๑๙) ได้นำชาวอินเดียมาเป็นทหารและแรงงาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวทมิฬและเบงกอล

ศรีสุวรรณซึ่งนับเป็นพระเอกรองจากพระอภัยมณีสามารถปราบศึกหัวอุเทนให้แตกไปด้วยความร่วมมือจากพราหมณ์โมรา สาหน และวิเชียร นับเป็นชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ของฝ่ายไทย หลังจากนั้นศรีสุวรรณก็ได้เป็นเจ้าเมืองระบฏและอภิเษกกับนางเกษรา

เมื่อกลับมากล่าวถึงพระอภัยมณีซึ่งถูกนางผีเสื้อสมุทรลักพาไป มีเรื่องพระอภัยให้กำเนิดโอรสชื่อสินสมุทร มีกำลังเหมือนมารดาแต่เป็นมนุษย์เหมือนบิดา

“ไม่คลาดเคลื่อนเหมือนองค์พระทรงเดช
ทรงกำลังดังพระยาชวาพลาย

แต่ดวงเนตรแดงดั่งสุริย์ฉาย
มีเขี้ยวคล้ายชนนี้มีศักดา”

(หน้า ๑๓๔)

สินสมุทรสามารถเปิดประตูถ้ำที่ขังพระอภัยมณีไว้ จึงไปเที่ยวเล่นในทะเลและจับเงือกมาให้บิดาดูว่าเป็นตัวอะไร พระอภัยมณีวางแผนหนีนางผีเสื้อ เพราะพ่อเงือกอาสาพาไปเกาะแก้วพิสดาร ซึ่งมีโยคีมนต์ขลังอาศัยอยู่ในที่สุดพระอภัยมณี สินสมุทร และนางเงือกผู้เป็นลูกก็หนีไปยังเกาะแก้วพิสดารได้สำเร็จ ได้พบโยคีและชนต่างชาติ

“ฝ่ายโยคีที่อยู่บนภูเขา
ทั้งจินจามพราหมณ์แขกไทยชวา
เป็นร้อยคนปรนนิบัติอยู่เข้าค้ำ

กับคนเหล่าเหลือตายหลายภาษา
วิลันดาฝรั่งพร้อมกัน
บ้างตมหน้าเก็บลูกไม้มาให้ฉัน”

(หน้า ๑๕๑)

จะเห็นว่าบนเกาะนี้มีชาวต่างประเทศเพิ่มอีก ๒ ชาติ คือ จีนและจาม พระโยคีแห่งเกาะแก้วพิสดารช่วยพระอภัย
สินสมุทร และนางเงือกจากนางผีเสื้อสมุทร โดยเสกทรายขวางไล่ไป
ต่อมา สุนทรภู่เล่าถึงเมืองผลึกซึ่งสวยงามมั่งคั่ง

“มีปราสาทสูงเยี่ยมขึ้นเทียมเมฆ
นภศูลแสงแก้วดูแวววาว
พระโรงธารชานพักตำหนักแก้ว
ทั้งเสื่อผ้าเงินทองสิบสองคลัง

อดิเรกรุ่งฟ้าเวหาหา
ดั่งดวงดาวเด่นกระจ่างอยู่กลางวัน
แต่ลั่นแล้วด้วยมุกดาฝาผนัง
ก็มั่งคั่งยิ่งกว่าทุกธานี”
(หน้า ๑๖๐)

ท้าวสิลราชเป็นเจ้าของเมืองผลึกมีธิดาที่งดงามมากชื่อสุวรรณมาลี เจ้าลังกามาขอนางให้แก่โอรส คือ อุตเรน
โดยหมั้นกันไว้ก่อน ท้าวสิลราชพานางสุวรรณมาลีล่องเรือชมทะเล เกิดคลื่นลมพัดกับเรือที่ติดตามแล้วไปถึงทะเล
ชื่อนาควาริน ซึ่งอาจอยู่บริเวณหมู่เกาะนิโคบาร์ (Nicobar)^๔ ในทะเลอันดามัน (Andaman) ดังเรียกกันในปัจจุบัน
แต่เพื่อให้ลึกลับน่าสนใจ สุนทรภู่เล่าเรื่องในอาหรับราตรีที่เกี่ยวกับภูเขาแม่เหล็กมาเล่าในคำทำนายของปู่เจ้าที่มา
เข้าทรงว่า

“แล้วว่าปู่เจ้าเขาคีรี
ปรอทแร่แม่เหล็กก็มีมาก
ฝูงนาคมาอาศัยด้วยไกลครุฑ
จงตัดคลื่นผืนไปทิศอีสาน

ทะเลนี้มีไซ้แคว้นแดนมนุษย์
ชื่อนาควารินสินธุ์สมุทร
ถ้ายิ่งหยุดอยู่ที่นี้จะมียักษ์
จะพบพานผู้วิเศษข้างเพทไสย”

ดังนั้น ท้าวสิลราชจึงเปลี่ยนทิศเรือให้มุ่งมายังเขตไทยปัจจุบัน จนเจอเกาะแก้วพิสดาร ขณะเดียวกันอุตเรน
กับบิดาซึ่งนำเรือไปเมืองผลึกเพื่อนัดการวิวาห์ก็ไม่พบนางสุวรรณมาลี อุตเรนขอให้บิดากลับลังกา ส่วนตัวอุตเรน
จะแล่นเรือไปตามหานาง

เรื่องกลับไปกล่าวถึงพระอภัยมณีกับสินสมุทรที่เกาะแก้วพิสดาร ขณะอยู่กับต่างชาติบนเกาะ พระอภัยมณีและ
สินสมุทรเรียนภาษาต่างประเทศจากชาวเรือแตก

“หัดภาษาฝรั่งทั้งจีนจาม

ราวกับล่ำมพูดคล่องทั้งสององค์”
(หน้า ๑๗๑)

เมื่อนึกครึกทาทองสองจึงบวชเป็นโยคี ศึกษาคัมภีร์ไตรเพทกับพระโยคี พอท้าวสิลราชและนางสุวรรณมาลีนั่งเรือ
มาถึงเกาะก็พบพระอภัยมณีและสินสมุทร ทั้งสองขอเดินทางไปด้วย พร้อมพวกแขกและฝรั่งที่เรือแตกติดอยู่บนเกาะ
ส่วนนางสุวรรณมาลีก็รับสินสมุทรเป็นลูก ตามคำบรรยายความอุดมสมบูรณ์ของเกาะ เราอาจสันนิษฐานว่าเป็นเกาะ
ใกล้ช่องแคบมะละกาตามคำสันนิษฐานของขุนวิจิตรมาตรา (กาญจนาคพันธุ์) หรือเกาะในจินตนาการของสุนทรภู่ก็ได้

^๔ กาญจนาคพันธุ์, ภูมิศาสตร์สุนทรภู่ (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๑๓), หน้า ๔๐.

“ถึงที่กว้างว่างหว้างเว้งในเชิงเขา
ไม่เคยเห็นเป็นข้าวสารทั้งลานนา
ถึงธารน้ำลำเนาภูเขาโขด
ทั้งข้าวเหนียวเขียวขาวข้าวหางช้าง

เห็นรวงข้าวขาวค่อมหอมหนักหนา
กษัตราชมเพลินดำเนินพลาง
มีข้าวโพดข้าวเจ้าแลข้าวฟ่าง
แลต่างต่างตละไร่สุดสายตา”

(หน้า ๑๘๓)

ข้าวที่ไม่ต้องสีนี้คงมีแต่ในจินตนาการหรือนิทาน

ระหว่างเดินทาง นางผีเสื้อสมุทรก็มารังควาญให้เรือแตก สินสมุทรแบกสุวรรณมาลีหนีไปได้ ส่วนพระอภัยมณีมีมนต์ที่ทำให้นางผีเสื้อจับตัวไม่ได้ พระอภัยมณีขึ้นเกาะพร้อมด้วยแขกฝรั่งที่หนีรอด เป่าปี่จนนางยักษ์ขาดใจตาย ส่วนแขกฝรั่งใช้น้ำลายหยอดหูจึงไม่ได้ยินเสียงปี่และรอดตาย พวกแขกฝรั่งเรือแตกนี้ สุนทรภู่มิได้แจกแจงว่าเป็นชาติอะไร เพราะมิได้มีบทบาทสำคัญนักในตอนนี้

สินสมุทรพาสุวรรณมาลีไปถึงเกาะแห่งหนึ่งแล้วก็หมดแรง เมื่อตกดึกได้น้ำค้างและแรงนวดเฟ้นของนางสุวรรณมาลีจึงฟื้น เมื่อเรือโจรสลัดผ่านมาก็แวะมาที่เกาะ

“จะกล่าวฝ่ายนายโจรใจฉกาจ
คุมสลัดอศัตน์วิลันดา
มีกำปั่นนั้นยาวยี่สิบเส้น
หมากมะพร้าวสัมสุกปลูกไว้กิน
เลี้ยงทั้งแพะแกะไก่สุกรห่าน
มีกำปั่นห้าร้อยลอยล้อมมา
คอยตีเรือเหนือใต้ได้สิ่งของ

เป็นเชื้อชาติอังกฤษริชยา
เป็นโจรห้าหมื่นพันทมิฬ
กระทำเป็นตีกกวันสถานถิ่น
ไม่รู้สิ้นแอมโฆชโกชนา
คชสารม้ามิ่งมิงสา
เครื่องศตราสำหรับรบครบทุกลำ
เที่ยวแล่นล่องตามคลื่นทุกคืนค่ำ”

(หน้า ๒๑๓)

สุนทรภู่บรรยายเรือของโจรอังกฤษซึ่งต่อมาก็บอกว่าชื่อสุหรัง โจรอังกฤษนี้คุมโจรชาติอื่น ๆ อีกหลายชาติ เช่น ฮอลันดา แต่ส่วนใหญ่เป็นโจรชาวทมิฬ คือชาวอินเดีย เรือโจรลำนี้มีอยู่แต่ในจินตนาการเท่านั้น แม้เรือไททานิก (Titanic) ซึ่งสร้างขึ้นหลังสมัยสุนทรภู่ก็ยังเล็กกว่า สุนทรภู่คงทราบว่าอังกฤษเก่งที่สุดในบรรดาฝรั่งทางด้านกองทัพเรือ จึงแต่งให้โจรสลัดเป็นชาวอังกฤษ แม้จะตั้งชื่อไม่เหมือนชื่ออังกฤษทั่ว ๆ ไป แต่ชื่อสุหรังก็จำง่ายดี คงปรับมาจากคำ “ฝรั่ง” ให้รู้กันว่าเป็นชาวยุโรป โจรสลัดฝรั่งแถวหน้านั้นคงเป็นที่โจษขานกันอยู่แล้ว สุนทรภู่เพียงปรับให้เป็นจอมโจรที่ยิ่งใหญ่เพื่อให้เรื่องสนุกตื่นเต้นยิ่งขึ้น

โจรสลัดเห็นความงามของสุวรรณมาลิก็นึกหมายปอง จึงหลอกมอมเหล้าสินสมุทรจนหลับไปแล้วเข้าไปหานาง นางขอร้องให้กลับมาใหม่ตอนค่ำ โดยขอปรึกษาสินสมุทรก่อน โจรสลัดจึงไปแก้ไขให้สินสมุทรฟื้น สินสมุทรก็รีบไปหานาง เมื่อรู้ความก็โกรธโจรสลัดมาก และรีบไปแก้แค้น

“สินสมุทศุดโลดโดดทะยาน
เห็นนายโจรโผนจับสั้ประยุทธ์
กระซอกฉีกโครงครากทะลาย
แขกฝรั่งอังกฤษไม่คิดรบ
บ้างหมอบราบกราบกำประนมมือ

ฉวยได้ขวานขว้างแยกแตกกระจาย
ทะยานยุตเหยียบบอกผกหงาย
เอาศพนายตีไพร่ไล่กระพือ
ถลาหลบล้มกลิ้งบ้างวิ่งต้อ
เสียงอึ้งอ้ออ่อนน้อมไม่ยอมตาย”

(หน้า ๒๑๙)

นอกจากฝรั่งอังกฤษแล้ว ก็มีโจรทมิฬเป็นจำนวนมาก โจรสลัดทั้งหมดสวมักัดต่อสินสมุท รวมทั้งนายรองจากสุหรั่งชื่อ อังกุหว่า ซึ่งเป็นชาวฝรั่งเศส สินสมุทพาพวกโจรมาเฝ้าสุวรรณมาลี นางจึงถามถึงเมืองผลึกและรัตนาวาอยู่ที่ไหน

“อังกุหว่าฝรั่งได้ฟังถาม
อันสุหรั่งอังกฤษที่บรรลัย
ข้าชาวเมืองสำปะหลังฝรั่งเศส
เขาจับได้ไว้ชีวิตใช้ซิดเชื้อ
แล้วสั่งให้ต้นหนไปค้นหา
ถิ่นประเทศเขตแขกฝรั่งราย
เมืองโสฬสแหลมชวาพาราสุหรัต
บังกะหล่ามลายูอยู่ด้วยกัน
อันชอบคั่งกรุงผลึกจารึกไว้

จึงทูลความจริงแจ้งแถลงไข
เป็นโจรใหญ่ในหนที่เที่ยวตีเรือ
เอาโหมตเทศขึ้นไปขายข้างฝ้ายเหนือ
เที่ยวตีเรือกับสุหรั่งตั้งเป็นนาย
เอาผืนผ้าแผนที่มาคลี่ถวาย
มีจุดหมายปากน้ำเป็นสำคัญ
โรมพัฒนกว้างใหญ่ไอลวรวิชัย
ถนนคั่นข้ามฝั่งไปลังกา
ตะวันตกกวออกไปไกลนักษนา”

(หน้า ๒๒๑)

จากคำตอบและแผนที่ ก็พอเห็นภาพว่า อังกุหว่าเดิมมิได้เป็นโจร แต่เป็นพ่อค้าขายผ้าโหมตเทศซึ่งทำในอินเดีย เป็นผ้าทอดด้วยเส้นทองกับไหม หรือเส้นเงินกับไหมที่ชาวไทยชั้นสูงเช่นเจ้านายนิยมใช้และส่งมาจากอินเดีย พ่อค้าคนกลางอาจเป็นอังกฤษหรือฝรั่งเศส ดังในเรื่องพระอภัยมณี ดูจากแผนที่ เมืองโสฬสไม่ทราบแน่ชัดคือเมืองใด แหลมชวาอาจเป็นเกาะชวา เมืองสุหรัตอาจอยู่ในหมู่เกาะอินโดนีเซีย แม้จะมีเมืองสุรัตหรือสุราฎในอินเดีย แต่คงอยู่นอกแผนที่ของโจร มีผู้สันนิษฐานว่ากรุงรัตนาคือกรุงรัตนโกสินทร์หรือกรุงเทพมหานครปัจจุบัน^๕ บังกะหล่าอยู่ใกล้มลายู ดังนั้น จึงอยู่ทางใต้ของไทย “ถนนคั่นข้ามฝั่งไปลังกา” คงหมายถึง แนวน้ำตื้นทางตะวันออกเฉียงใต้ของบริเวณสุดแดนอินเดีย (ปัจจุบันเป็นส่วนหนึ่งของรัฐทมิฬนาฑู) ซึ่งเชื่อมกับเกาะลังกา (ปัจจุบันคือประเทศศรีลังกา) ในรามเกียรติ์ของไทยคือถนนที่พระรามให้พลวานรถมทะเลเชื่อมไปยังกรุงลังกา ส่วนชาวตะวันตก (อังกฤษ) เรียกว่า Adam's Bridge ถนนหรือสะพานนี้อยู่ระหว่างช่องแคบพอล์ก (Palk Strait) กับอ่าวมันนาร์ (Gulf of Mannar) ส่วนผลึกซึ่งระบุว่าอยู่ไกลไปทาง “ตะวันตกกวออกไปไกลนักษนา” คงอยู่แห่งใดแห่งหนึ่งริมทะเลฝั่งอันดามัน

^๕ กาญจนาคพันธุ์, ภูมิศาสตร์สุนทรภู่, หน้า ๒๐.

สุวรรณมมาลีสั่งโจรทั้งหลายที่คุมเรืออีก ๕๐๐ ลำให้เลิกการปล้นเรืออื่น ๆ และให้ช่วยกันหาผู้คนที่เรือแตกจากเรือของท้าวสิลราช เพื่อจะพบพระอภัยมณี เมื่อ ๓ เดือนผ่านไปเสีบียงที่มีอยู่ก็หมด เพราะไม่มีการปล้นเมืองและเรือเหมือนแต่ก่อน สินสมุทรจึงให้เรือแวะบ้านเมืองที่อุดมสมบูรณ์

“ถ้าเมืองไหนใหญ่กว้างมีฉางข้าว
ให้พวกเราขึ้นไปว่าซื้ออาหาร
แม้มีให้ไล่ขับให้อัประมาณ
จึงรุกรานรบเร้าเอาธานี”
(หน้า ๒๒๙)

ในที่สุดเรือก็ไปถึงเมืองรมจักร อังกฤษร่ววางแผนตั้งปลัดหัดเคนคุมกำปั่นเล็ก ๑๐๐ ลำ เข้าไปโดยทำทีไปค้าขาย ถูกชาวด่านขัดขวางจึงต่อสู้และตีด่านได้ แล้วขนเสีบียงไปลงเรือ อังกฤษร่วขอคำสั่งว่าจะให้ตีเมืองหรือไม่ สินสมุทรซึ่งไม่เคยเห็นเมืองก็ต้องการไปชม จึงขออนุญาตนางสุวรรณมมาลีซึ่งยินยอม แต่สั่งมิให้ทำศึกเพราะจะชักช้า เสียเวลาตามหาบิดา

จะสังเกตได้ว่าปลัดหัดเคนซึ่งมีบทบาทในการนำเรือไปยังด่านเมืองรมจักรนั้น สุนทรภู่มิได้ระบุว่าเป็นชาติใด แต่ถ้าดูเสียงว่าใกล้เคียงกับฮันสแกน (Hansken) ซึ่งเป็นชื่อฮอลันดา หัดเคนนี้อาจเป็นชาวฮอลันดาก็ได้ จากคำรายงานของนายด่านบ้านปากอ่าวที่ว่า

“เมื่อจวนค้ำกำปั่นสักพันเศษ
ล้วนแขกเทศวิลันดากะลาลี
เข้าตีด่านด่านต่อก็เต็มที
ต้องแตกหนีมายังรุ่งถึงกรุงไกร”
(หน้า ๒๓๔)

แสดงให้เห็นว่าพวกวิลันดาหรือฮอลันดาอยู่ในกลุ่มผู้มาโจมตี ดังนั้น ถ้าหัดเคนมิใช่ชื่อตำแหน่งก็อาจเป็นชื่อชาวฮอลันดาที่มีความสามารถ จึงได้เป็นนายชั้นรองจากสุหรั่งและอังกฤษร่ว หากหัดเคนมิใช่ชาวฮอลันดา ก็อาจเป็นชาวเยอรมันชื่อ ฮันส์ เจอร์เกน เมตซ์ (Hans Jürgen Metsch) ลูกจ้างบริษัทอินเดียนตะวันออกของฮอลันดา (V.O.C.) เป็นผู้เชี่ยวชาญทางปืนไฟสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สุนทรภู่อาจเรียกเพี้ยนเป็นหัดเคน แล้วนำมาเป็นชื่อตัวละครในเรื่อง

ขณะสินสมุทรพบกับศรีสุวรรณ เห็นหน้าตาเหมือนบิดาก็มีวมองจนเปลอ ถูกศรีสุวรรณตีด้วยกระบองจนตกม้าสลบไป เมื่อฟื้นเพราะต้องละอองน้ำค่างกลางคืน สินสมุทรก็แค้นใจมาก กลับไปรบอีกและได้เจรจากับศรีสุวรรณ จนรู้ว่าเป็นนางสาวไปพบสุวรรณมมาลีในเรือ สุนทรภู่ใช้คำ “สลบสลัดแล่นรายทั้งซ้ายขวา” แสดงว่ารู้จักคำภาษาอังกฤษ sloop ซึ่งมี ๒ ความหมาย ความหมายหนึ่งคือ เรือใบเดินทะเลชนิดหนึ่งแบบตะวันตก ดังปรากฏในพจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน แต่อีกความหมายหนึ่ง สลอบมาจาก sloop of war เป็นเรือรบขนาดเล็ก ซึ่งมีปืนอยู่บนดาดฟ้าเรือ เป็นความหมายที่ใช้ในประเทศอังกฤษ เชื่อว่าความหมายนี้จะตรงกับเนื้อเรื่องพระอภัยมณี เพราะสลอบใช้เป็นเรือคุ้มกันหรือปล้นโจมตีก็ได้ ศรีสุวรรณ สุวรรณมมาลี และสินสมุทร ตัดสินใจแล่นเรือไปตามหาพระอภัยมณีพร้อมด้วยอรุณรัตน์ ธิดาของศรีสุวรรณ

กลับมากล่าวถึงอุศเรน “ราชบุตรเจ้าพาราภาษาสิงหล” ซึ่งหมายถึงโอรสเจ้าลังกาผู้ปกครองชาวสิงหล อุศเรนนี้สุนทรภู่มิได้ระบุเชื้อชาติ แต่ไม่ใช่ชาวสิงหลแน่นอน ชาวสิงหลเป็นเพียงผู้อยู่ใต้ปกครอง ตามประวัติศาสตร์ ลังกาบางส่วนถูกรอบครองโดยชาวโปรตุเกส โดยเฉพาะบริเวณริมชายฝั่งทะเลตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๑ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๒๐๑ พวกฮอลันดาก็เข้ามาครองลังกา อังกฤษเข้ามายึดบางส่วนใน พ.ศ. ๒๓๓๙ และเมื่อถึง พ.ศ. ๒๓๕๕ อังกฤษก็ได้ครองทั้งเกาะ สุนทรภู่ซึ่งเกิดใน พ.ศ. ๒๓๒๙ และเริ่มแต่งพระอภัยมณีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔) จึงทราบเหตุการณ์นี้ดีและแต่งให้ลังกามีเจ้าเมืองเป็นฝรั่ง อุศเรนผู้เป็นมกุฎราชกุมาร ตรัสกับพระอภัยมณีเป็นภาษาฝรั่ง พระอภัยมณีก็ตรัสตอบเป็นภาษาฝรั่ง เพราะได้ศึกษามาตั้งแต่ครั้งอยู่เกาะแก้วพิสดาร จากนั้นพระอภัยมณีโดยสารเรืออุศเรนไปจนกระทั่งพบนางสุวรรณมาลี สินสมุทศรีสุวรรณ และอรุณรัศมี อุศเรนต้องการได้นางสุวรรณมาลี โดยให้เหตุผลกับสินสมุทว่า

“ได้สู้ขอผู้ใหญ่ท่านให้ปัน
จึงต้องตามทรมสงวนนวลหง
เจ้าขอบแต่คืนองค์นางนงเยาว์

นางสุวรรณมาลีนี้ของเรา
ให้รับรองพระอภัยมาให้เจ้า
มาให้เราจึงจะต้องทำนองใน”

(หน้า ๒๘๔)

สินสมุทไม่ยอม จึงเกิดการรบระหว่างสินสมุทกับอุศเรน สุวรรณมาลีก็แต่งเป็นชายไปช่วยสินสมุทรบด้วยอุศเรนแพ้ แต่พระอภัยมณีและศรีสุวรรณขอรับรองให้สินสมุทปล่อยตัวไป อุศเรนจึงกลับมารบอีกจนถูกปืนและต้องถอยทัพกลับไปลังกา ส่วนพระอภัยมณีก็ไปเมืองผลึกกับสุวรรณมาลี ศรีสุวรรณ สินสมุท และอรุณรัศมี

นางมณฑา มเหสีท้าวสิลราชเชิญพระอภัยมณีครองเมืองผลึก นางสุวรรณมาลียังเคืองแค้นที่พระอภัยจะยกนางให้อุศเรน จึงไปบวชเป็นชี ต้องใช้อุบายของนางวาสิ สนมของพระอภัยมณีจึงสามารถทำให้นางสุวรรณมาลียอมสีกจากชีมาอภิเษกกับพระอภัยมณี

เรื่องกลับมาจับตองกำเนตสุดสาคร พออายุได้ ๓ ปี ก็ได้ม้านิลมังกรเป็นพาหนะ พระฤๅษีจึงมอบไม้เท้ากายสิทธิ์ให้ แล้วให้ไปตามหาบิดาที่เมืองผลึก ซึ่งอยู่ที่ศิปายัพหรือตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะแก้วพิสดาร สุดสาครต้องผจญกับเกาะผิติดซึ่งเดิมเป็นเมืองท้าวปักกาพูดภาษาไสย สันนิษฐานว่าคงเป็นเมืองที่นับถือพระเวทแบบฮินดู จึงอาจเป็นเกาะในทะเลอันดามันซึ่งเป็นที่อยู่ของชาวอินเดียน สุดสาครเดินทางต่อไปในทะเลด้วยม้านิลมังกรจนไปพบชีเปลือยชาวต่างชาติอีกคนหนึ่งในเรื่อง

“จะกล่าวความพราหมณ์แขกซึ่งแปลกเพศ
ครั้นเสียเรือเหลือตายไม่วายชนม์
ไม่นุ่งห่มสมเพศเหมือนเปรตเปล่า
ทำเป็นที่ชีเปลือยเฉื่อยเฉื่อยชา
พวกสำเภากลากก็พาชื่อ

อยู่เมืองเทศแรมทางที่กลางหน
ขึ้นอยู่บนเกาะพนมในยมมนา
เป็นคนเจ้าเล่ห์สุดแสนมุสา
ไม่กินปลากินข้าวกินเต้าแดง
ชวนกันถือผู้วิเศษทุกเขตแขวง”

(หน้า ๓๘๑)

เราเคยพบพราหมณ์โมรา สาหน และวิเชียรมาแล้ว ซึ่งคงเป็นพราหมณ์เมืองไทย แต่ซีเปลือยเป็นพราหมณ์แขกและอยู่เมืองเทศ ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นเมืองอินเดีย เมื่อเรือแตกก็ไปติดอยู่ที่เกาะพนม สุนทรภู่คงเคยได้ยินมาน่า นักบวชชาวอินเดียประเภทหนึ่งนั้นไม่หุงผ้า อาจเป็นผู้นับถือศาสนาฮินดูหรือศาสนาเซน (Jainism) นิกายที่คัมพรก็ได้ สุนทรภู่จึงบรรยายซีเปลือยไว้ดังนี้

“ไม่หุงผ้าคากรองครองหนังเสือ
หน้าเหียนรากลปากมีแต่ซีพัน
ประหลาดใจโยหนอไม่หุงผ้า
หนวดถึงเข้าเคราถึงนมผมถึงตีน

ประหลาดเหลือโลงโด้งโม่โคงขัน
กรนสนั่นนอนร้ายเหมือนปายป็น
จะเป็นบ้าไปหรือว่าถือศีล
ฝรั่งจีนแขกไทยก็ไซ้ที่”

(หน้า ๓๘๒)

เมื่อสุดสาครไปปลุกถาม ซีเปลือยก็ตอบว่า

“เราถือศีลจินตนาคิวาโมกข์
บังเกิดเป็นเบญจขันธ์มาฉน์ใด

สละโลกรูปนามตามวิสัย
ก็ทิ้งไว้เช่นนั้นจึงฉน์นี้”

(หน้า ๓๘๓)

สุดสาครถูกซีเปลือยเจ้าเล่ห์ผลักตกเหวแล้วขโมยไม้เท้ากับม้านิลมังกร มุ่งไปกรุงการเวกที่มีดินแดนติดฝั่งทะเลเช่นเดียวกับเมืองรมจักรและผลึก สุดสาครฟื้นแล้วนึกถึงพระโยคี ท่านจึงมาช่วยและสั่งสอนสุดสาครให้รู้จักพึ่งตนเอง และเห็นคุณค่าของความรู้ สุดสาครตามไปเอาไม้เท้ากายสิทธิ์และม้าคืน เข้าเมืองการเวก ได้เป็นบุตรบุญธรรมของเจ้าเมือง และเป็นเพื่อนเล่นของนางเสาวคนธ์ธิดาของเจ้าเมือง ฝึกหัดวิชาการรบให้เก่งกล้าขึ้น

ฝ่ายพระอภัยมณีเตรียมพร้อมที่จะรับศึกอุศเรนที่เมืองผลึก พวกชาวต่างประเทศที่ติดตามพระอภัยมณีมาตั้งแต่เกาะแก้วพิสดารก็ได้รับการดูแลอย่างดีทั้ง “เงินจามพราหมณ์แขกฝรั่งปน” ได้รับเมียสาว กำปั่นบรรทุกเสบียงเงินและไพร่พล

“ให้ไปอยู่บุรีรอบขอบประเทศ
ให้มีไพร่ไว้สำหรับอยู่กับตน

คอยแจ้งเหตุตื่นลึกศึกสิงหล
ทั้งร้อยคนคนละร้อยไม่น้อยใจ”

พวกชาวต่างชาติที่มีเป็น ๑๐๐ คนนี้ต่างลงเรือแยกย้ายกันไป

“พวกจีนเล่นแผนทีตะวันออก
ไปกึ่งตั้งกังจิวจนตัวเซียง
ข้างพวกแขกแยกเยื้องเข้าเมืองเทศ
ไปปะหังปังกะเราะเกาะชวา
วิลันตามาแหลมโล่บ้านข้าม
อัจแจจามข้ามหน้ามลายู

ออกเส้นนอกแหลมเรียวเลี้ยวเฉลียง
เข้าลัดเลียงอ้ายม้วยแล่นฉุยมา
อรุมเขตคุ่มสุหรัดปัตนา
มะละกาะเลหวังตริงกะหนู
เข้าคั่งฉลามแหลมเงาะเกาะราหู
พวกญวนอยู่เวียดนามก็ข้ามไป

ข้างพวกพราหมณ์ข้ามไปเมืองสาวถี
กบิลพัสดุ์โรมพัฒนัถัดถัดไป
ข้างพวกไทยได้ลมก็แล่นรี
พมามอญย่อนเข้าอ่าวพุกาม
ที่บางเหล่าก็เข้าอ่าววิลาส
ข้ามเกาะเซามาสิกะปิตัน

เวสาลีวาหุโลมโรมวิสัย
เมืองอภัยสาลีเป็นที่พราหมณ์
เข้ากรุงศรีอยุธยาภาษาสยาม
ฝรั่งข้ามฟากเข้าอ่าวเยีระมัน
เมืองมะงาดมะงาดามะงาสุวรรณ
หาพงศ์พันธุ์พวกพ้องพี่น้องตัว”

(หน้า ๔๐๔)

ในตอนนี้สุนทรภู่บรรยายรายละเอียดว่าชาวต่างชาติเรือแตกที่ติดตามพระอภัยมณีมานั้นมีชาติใดบ้าง จะเห็นได้ว่าสุนทรภู่มีความรู้ทางภูมิศาสตร์มากพอควร เอ่ยชื่อเมืองสำคัญต่าง ๆ ที่มีจริงผสมไปกับเมืองในจินตนาการทำให้เรื่องดูสมจริง เช่น เอ่ยถึง กิ่งตัง (กวางตุ้ง) อ้ายมุย หรือ เอ๋หมิง (Amoy) ปะหัง มะละกา ตรังกะนู อัดแจ (Aceh) ระบุว่าญวนอยู่เวียดนาม พราหมณ์เทศ ก็ไปเมืองสาวถี เวสาลี กบิลพัสดุ์ พม่า มอญ ไปอ่าวพุกาม อ่าวเยีระมัน อาจนำมาจากชื่อชาติเยอรมัน วิลาสเป็นชื่อที่ชาวอินเดียเรียกชาวตะวันตก ซึ่งมักหมายถึงชาวอังกฤษ อ่าววิลาสอาจหมายถึงอ่าวในเอเชียที่อังกฤษมายึดครองก็ได้

๕ ปีต่อมา เมื่อผลบาตเจ็บที่พระชนม์หาย อุศเรนก็ยกทัพมาตีเมืองผลึก อุศเรนเป็นทัพหน้า เจ้าลังกาเป็นทัพหลวง พระอภัยมณีได้ข่าวก็เตรียมวางแผนรบศึกกับนางวาสิ ลวงให้ทัพอุศเรนและเจ้าลังกาเข้ามายังเมืองผลึกแล้วตีตลบล้มจนทัพทั้งสองย่อยยับ อุศเรนรากเลือดตายด้วยความแค้น กลายเป็นปีศาจมาสังหารนางวาสิ ส่วนเจ้าลังกาซึ่งบาดเจ็บด้วยลูกธนูพิษ เมื่อเห็นศพลูกที่พระอภัยส่งมาก็เศร้าโศกจนสิ้นชีพ นางละเวงวิธพาผู้เป็นธิดา จึงขึ้นครองลังกา

ในพิธิศพ สุนทรภู่บรรยายพิธีผสมหลายวัฒนธรรม มีการฝังแบบดินซีฟา (หน้า ๔๒๔) เวียนเทียน ประพรมน้ำมนต์ และกรวดน้ำทำบุญ ที่ฝังศพเป็นห้องลับอยู่ท้ายปราสาท สุนทรภู่คงได้ยินเรื่องห้องใต้ดินฝังศพ (vault) อ่านแล้วดูขลังดี แม้จะไม่ตรงกับความเป็นจริงนักในบางส่วน

นางละเวงปรึกษากับสังฆราชบาทหลวงถึงวิธีแก้แค้นให้บิดาและเชษฐา สังฆราชสอนวิธีทำเสน่ห์ให้ช่างเขียนรูปนางส่งไปยังเจ้าเมืองต่าง ๆ ซึ่งจะหลงรูปนางและไปรบแก้แค้นให้นาง เจ้าละมานได้รับสารเป็นอันดับแรก

“ฝ่ายลำหนึ่งถึงละมานสถานถิ่น
ไม่กินข้าวชาวนรินทร์กินแต่ปลา
ถึงเวลาฆ่าชีวิตเอามีดเชือด
ทั้งน้ำสัสมพรพรน้ำปลาเจือ
จึงฟวงพีมี่กำลังเหมือนดังอุฐ
ไว้ผมปกปรกไหล่เหมือนไฟลอน
ใส่เสื้อแสงแต่งกายคล้ายฝรั่ง
ใส่สายลวดกวดกลมพอสมกร

เมืองทมิฬพินเสียมห้อมหนักหนา
กินข้างม้าสารพัดสัตว์นกเนื้อ
แล้วคลุกเลือดด้วยสักหนอยอร่อยเหลือ
ล้วนถือเนื้อดิบกินสิ้นทุกคน
แต่เสียงพูดคล้ายทำนองของสิงหล
หยิกหยิกย่นย้อยององอน
มีกำลังเหล็กนั้นทำคันศร
ยิงกฤษรแรดควายตายทุกที”

(หน้า ๔๓๑)

เจ้าละมานคงจะเป็นจินตนาการของสุนทรภู่เสียครึ่งก่อน ดูน่าเกลียดน่ากลัว รีบมาอาสานางละเวงไปตีเมืองผลึกเป็นทัพแรก พระอภัยมณีได้ข่าวก่อนจากผู้จงรักภักดี จึงเตรียมกรงเหล็กและโซ่ตรวนไว้ เป่าปี่ให้ทัพเจ้าละมานหลับ แล้วจับเจ้าละมานใส่กรงตีตรวน เสนาได้นำรูปนางละเวงที่เจ้าละมานกอดไว้มาให้พระอภัยมณีดู เจ้าละมานถูกปล่อยเกาะ คิดถึงนางละเวงจนสิ้นใจเป็นผีสิงในรูปนางละเวง พระอภัยมณีได้รูปนางละเวงมาก็หลงใหลไม่กินไม่นอน นางสุวรรณมาลีร้อนใจจึงส่งสารไปเชิญศรีสุวรรณและสินสมุทมาช่วย

สุดสาครซึ่งอยู่ที่เมืองการเวกก็คิดถึงบิดา จึงต้องการเดินทางไปตามหา เสาวคนธ์และหัสไชย ลูกเจ้าเมืองการเวกจึงขอลาไปด้วย เมื่อถึงเมืองผลึกก็พบว่ากำลังถูกปิดล้อมด้วยทัพอาสาของนางละเวงซึ่งมาจากเมืองวิลาส (อังกฤษหรือฝรั่ง) สุดสาครกับน้องและผู้ติดตามจึงเข้าช่วยรบ

นอกจากทัพวิลาส ยังมีเจ้ามะหุ้ง กรุงเตน กุเวน และลวาด พวกเงาะเกาะวาลำสำปะหลัง วิลยา ขวา ฉวี (Javi?) มาตีล้อมกรุงผลึก ศรีสุวรรณและสินสมุทก็มาถึง ได้พบกับสุดสาครและรู้ว่าเป็นบุตรพระอภัยมณีกับนางเงือกจริง จึงต้อนรับอย่างอบอุ่น สุดสาครสามารถทำลายรูปนางละเวงได้ พระอภัยมณีจึงหายจากการหลงรูป ทั้งหมดร่วมมือกันปราบข้าศึกซึ่งมี ๙ ทัพ ได้แก่ เจ้าเมืองละเมต มลิกัน ลำปันหนา กรุงกวิน จีนตั้ง อังคูลา เจ้าลยา ขวา และฉวี อังคะลาหรือเจ้าคูลา มีอาวุธคือขวานคลีและลูกขลุบ สินสมุทถูกลูกคลีแต่สุดสาครและศรีสุวรรณก็รีบมาช่วยทัน ศรีสุวรรณตีเจ้าคูลาตายด้วยกระบอง เจ้ากวินถูกสินสมุทสังหารด้วยขวาน เจ้าละเมตมีอาวุธชื่อภูขัน พันใครเหมือนถูกไฟฟ้า ตีถูกสินสมุทสลบ ตีกระบองศรีสุวรรณหัก สุดสาครฟันหัวเจ้ากวินด้วยไม้เท้าสิ้นชีวิต ท้าวจีนตั้งไม่ใช่จีน แต่เป็นทมิฬที่มีความมอญยงคงกะพัน สองมือถือทูลันน้ำมันไฟ ตีถูกสินสมุทและสุดสาคร ศรีสุวรรณใช้กระบองตีจีนตั้งตกม้า แต่น้ำมันถูกทูลันพองแดงต้องถอยหลบ เสาวคนธ์ยิงศร ถูกลูกตาขวาของจีนตั้ง ทำให้ต้องหย่าทัพ เมื่อสินสมุทและสุดสาครไม่พิน พระอภัยมณีกับสุวรรณมาลีก็โศกเศร้ามาก ทัพฝรั่งลัวจีนตั้งจะชนะและได้นางละเวง จึงให้บ่าวไปแจ้งฝ่ายพระอภัยมณีว่าต้องใช้น้ำฝนดับพิษไฟ พระอภัยมณีให้พราหมณ์सानทำพิธีเรียกฝน เมื่อได้สร้งน้ำฝนสินสมุทและสุดสาครก็ฟื้น สานนเรียกฝนและลูกเห็บไปตกใส่ศัตรู พออ่อนกำลัง ทัพฝ่ายพระอภัยมณีก็โจมตีจนทัพอาสาทั้งหลายแตก ที่ไม่ล้มตายก็ถูกจับเป็นเชลย

นางละเวงขอให้บุตรเจ้าระเด่นชาวขวาชื่อ เซ็นระด้า และมะหุด บุตรเจ้าฝรั่งช่วยรบ ทั้งสองจับฉลากว่าใครจะได้รับก่อน เจ้ามะหุดได้รับก่อน สินสมุทอยู่หน้าทัพถูกยิงตกหน้า ศรีสุวรรณรีบเข้าไปปรับมือทัพฝรั่ง เจ้าเซ็นระด้ายิงเรือฝรั่งด้วยความอิจฉา ในที่สุดทัพแขกและฝรั่งก็รบกันเอง นางละเวงที่คอยดูเหตุการณ์ก็สั่งเตรียมพร้อม

“เรียกฝรั่งพร้อมขึ้นป้อมปืน
ยกกระบัตร์ทิศเกนตระเวนตรวจ

ดูดาษตื่นเดินไขว่กันไปมา
ทุกหมู่หมวดมูลนายทั้งซ้ายขวา”

(หน้า ๕๑๖)

ทิศเกนในตอนนั้นดูว่ามีเชื้อชื่อบุคคล แต่อาจเป็นตำแหน่งผู้ชำนาญเรื่องปืนไฟ เมื่อนางละเวงเห็นทัพแขกและทัพฝรั่งแตก ทั้งมะหุดและเซ็นระด้าเรียกให้นางเปิดประตูเมืองรับ นางก็ให้คนชู่จะยิง ให้ลามตอบเซ็นระด้าเป็นภาษาแขกว่าระเด่นเป็นผีมาหลอกหลอน “จะถือบวชตรวจน้ำทำนบปี ไปถึงผีทัพแขกแตกตาขาว” (หน้า ๕๑๘) คำตอบนี้แสดงว่าสุนทรภู่รู้จักคำ “นบปี” ซึ่งเป็นคำเรียกศาสนาฮินดู แต่เรื่องกรวดน้ำนี้คงนำเอาธรรมเนียมพุทธมาผสม

เมื่อสิ้นสมุทพินและได้พบนางละเวง ก็คิดจะจับตัวไว้ แต่กลับถูกฟาดด้วยตราราชูจนสลบไปด้วยความเจ็บปวด เมื่อฟื้นขึ้นจึงจับตัวมะหุดและเซ็นระด้าไปถวายบิดา พระอภัยมณีให้คุมขังไว้ แต่ก็คิดจะปล่อยไปหากบิดาของมะหุด และเซ็นระด้ามาขอร้อง

ต่อมาพระอภัยมณีก็ยกทัพไปตีเมืองใหม่ของนางละเวง ทั้งฝรั่ง อังกฤษ และแขก ต่อสู้ทัพพระอภัยมณี สิ้นสมุทซึ่งร่วมรบด้วยถูกเก้าอ้อกลหกตกในกรง พรหมณ์โมรา สาณน และวิเชียรก็ติดกรงเช่นกัน ทัพฝรั่งสิบสองกอง ได้เปรียบ พระอภัยมณีจึงเป่าปี่แก้สถานการณ์

“พระโหยหวนครวญเพลงวังเวงจิต
ว่าจากเรือนเหมือนนกมาจากกรง

ให้คนคิดถึงถิ่นถวิลหวัง
อยู่ข้างหลังก็จะแลชะแ่งค้อย”

(หน้า ๕๒๙)

พวกข้าศึกกลับกันหมด แต่นางละเวงมีตราราชูจึงไม่หลับ นางได้พบพระอภัยมณี พระอภัยมณีบอกรักนาง แต่นางตัดพ้อ พระอภัยมณีจึงเป่าปี่เกี่ยวนางจนนางเกือบใจอ่อน พอรู้สึกตัวก็ชักม้าขับหนีไป นางละเวงหลงทาง และเหนื่อยล้า แต่มาพบผลไม้วิเศษเหลือหอม จึงตัดชิมและกลับมามีเรี่ยวแรง

“ลูกนั้นหรือชื่อวานมพระธรณี
ฝูงสัตว์ไพรไต่ย่นทั้งกลิ่นหอม
ด้วยหวานเย็นเห็นประเสริฐเกิดกำลัง
อายุยืนขึ้นชุ่มเป็นหนุ่มสาว

ถึงพันปีผุดขึ้นเหมือนปิ่นดั่ง
มาพร้อมพร้อมเพราะจะกินถวิลหวัง
กำจัดทั้งโรคไข้ไม่ราศี
ผิวนั้นราวกับทองละอองศรี”

(หน้า ๕๔๓)

เมื่อเดินทางต่อไป นางละเวงได้พบโจรป่า ต่อสู้จนถูกเกาทัณฑ์หมด แต่มีชาวป่ามาช่วย นางละเวงพบนาง ยุพามาและสุลาลีวันซึ่งบาทหลวงปีโป่เลี้ยงไว้ จึงขอไปเป็นธิดาบุญธรรม ชื่อบาทหลวงปีโป่นี้ สุนทรภู่คงนำคำ “โป๊ป” (Pope) คือสันตะปาปา มาแปลงเป็นชื่อบาทหลวงเฒ่าที่รอบรู้แต่ถ่อมตน บาทหลวงองค์นี้เป็นคนละองค์ กับสังฆราชบาทหลวงที่เมืองลังกา ปีโป่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง แต่ก็มี ความหวังโยนางละเวง เมื่อเห็นสงครามยืดเยื้อ จึงส่งสารไปเตือนนางละเวงมิให้รบต่อไป ในสมัยสุนทรภู่คงจะมีทั้งบาทหลวงที่ทรงศีลและที่เข้าไปข้องเกี่ยววุ่นวาย กับทางโลก จึงมีภาพสะท้อนบาทหลวงทั้ง ๒ ประเภทในพระอภัยมณี

ในภาพรวม ฝรั่งหรือชาวผิวขาว ในสายตาของสุนทรภู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวฝรั่งลังกา เป็นผู้มิเล่ห์กลมาก พวกสตรีชอบทำเสน่ห์ให้บุรุษหลงใหล มิได้รับด้วยยุทธวิธีแบบนางสุวรรณมาลี แต่ใช้มารยาหญิงในทางการต่อสู้ ในที่สุด นอกจากนางละเวงจะได้กับพระอภัยมณีแล้ว ยังมีการทำเสน่ห์ให้ศรีสุวรรณหลงนางรำภาสำหรับ สิ้นสมุท หลงนางยุพามา และสุดสาครหลงนางสุลาลีวัน เกิดการหึงหวงระหว่างหญิงไทยกับหญิงฝรั่ง ตอนนางสุวรรณมาลี หึงหน้าป้อม เป็นตอนที่นิยมนำมาแสดงละคร เพราะมีการพูดจาเชือดเฉือนกันระหว่างนางสุวรรณมาลีกับนาง ละเวงอย่างเผ็ดร้อน เช่น

“นางวิณพาวาหม่อมเหสี
เพราะปากกล่าวว่ามีไม่กลัวเกรง

ขึ้นอ้ายอ้อออกทะเลาะล้วนเหมาะเหมง
จึงเที่ยงตั้งต้องอดเหมือนมดตะนอย”

(หน้า ๗๙๒)

โลกทัศน์ที่กว้างขวางของสุนทรภู่ทำให้สุนทรภู่นำตัวละครต่างชาติมา มีบทบาทหลากหลาย ในบทละครเรื่อง พระอภัยมณี เกิดความเป็นนานาชาติ ซึ่งนำไปสู่แนวคิดสากลนิยม ดังตัวอย่างในตอนที่ถูกเงาะแก้วพิสดารมาเทศน์โปรดทั้ทั้งฝ่ายไทยและฝรั่งให้เลิกรบกัน เนื้อหาในคำเทศน์มิได้ระบุชื่อศาสนา เพียงแต่ย้าให้ยึดมั่นในศาสนา

“อย่าโกรธซึ่งหึงสาพยาบาท
เหมือนดุมวงกงเกวียนวนเวียนไป
ประการหนึ่งซึ่งขาดพระศาสนา
ซึ่งจะกลับดับร้อนให้ผ่อนเย็น

นี้กว่าชาติก่อนกรรมจะทำไฉน
อย่าโทษใครนี่เพราะกรรมจึงจำเป็น
ทั้งโลกาเกิดทุกข์ถึงยุคเข็ญ
ก็ต้องเป็นไมตรีปรานีกัน”

(หน้า ๘๘๔)

คำเทศน์ของฤษีแห่งเกาะแก้วพิสดารนี้เป็นอมตวาจา ซึ่งยังใช้ได้ในยุคปัจจุบัน เรื่องพระอภัยมณีควรจบลงในตอนที่ ๔๔ เมื่อยุติสงคราม แต่เนื่องจากผู้อ่านยังติดใจไม่ยอมให้จบ สุนทรภู่จึงแต่งต่อไปเรื่อย ๆ ถึงตอนที่ ๖๔ แล้วยังเล่าเรื่องเป็นร้อยแก้วต่อไปอีกจนถึงพระอินทร์ตัดหางให้นางมัจฉาเป็นมนุษย์ สุตสาครซึ่งครองเกาะลังกานำนางผู้เป็นมารดาไปที่เกาะลังกา ทำการฉลองและสถาปนามาใหม่ให้ใหม่ว่า จันทวดีพันปีหลวง

ในนิทานไทยโบราณก่อนเรื่องพระอภัยมณีนั้น มีชาวต่างชาติเพียงแขก มอญ จีน จาม แต่พระอภัยมณีนับเป็นนิทานยุคใหม่ที่ชาวต่างชาติผิวขาวเข้ามาสร้างอิทธิพลในทวีปเอเชีย พระอภัยมณีจึงสะท้อนยุคใหม่หรือสถานการณ์ร่วมสมัยของสุนทรภู่ได้เป็นอย่างดี พระอภัยมณีและสินสมุทรเรียนภาษาต่างชาติตั้งแต่อยู่บนเกาะแก้วพิสดาร จึงติดต่อกับต่างชาติได้อย่างรู้ทันและสมศักดิ์ศรี พระอภัยมณีจึงเป็นวรรณคดีที่ก้าวพ้นเรื่อง “จักร ๑ วงศ์ ๑” มาเป็นวรรณคดีบุกเบิกสู่ยุคใหม่ ซึ่งมีทิศทางไปสู่โลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน.

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. พระอภัยมณี. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, ๒๕๑๓.

กาญจนาภรณ์. ภูมิศาสตร์สุนทรภู่. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๑๓.

สงวน อึ้งคง. สัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๑๒.

Abstract Foreign Characters in Sunthon Phu's Phra Aphai Mani

Srisurang Poolthupya

Fellow of the Academy of Arts, The Royal Institute, Thailand

The poetic tale of Phra Aphai Mani by Sunthon Phu has a great number of foreign characters both Asians and Europeans woven into the story. The tale gives accounts beyond the realm of Thai people. It covers people from China, Vietnam, Malaya, Indonesia, Burma, India, Lanka and Europe. The Europeans are mostly English, French and Dutch who already established their power in India and Southeast Asia during Sunthon Phu's time. The poet's knowledge about these people was very up-to-date for his time. Sunthon Phu was much aware of the world around him and, combined with his rich imagination, created his best work *Phra Aphai Mani*, an immortal epic poem of Thailand.

Key words: foreign characters, Phra Aphai Mani